

השבת אבידה

טוביה עדן

הקדמה

מטרת המאמר היא לכנס את מה שהיקפנו בזמן למידת פרק 'אלו מציאות' בחורף ה'תשס"ט בישיבה. לאחר העיון והירידה לפרטים, יש תועלת ולמידה מהתכנסות ויצירת רושם כללי של הסוגיה. כינוס מגמת הסוגיות מרחיב ומעמיק את ההבנה במספר כיוונים: האחד, תשומת לב לצורת הלימוד שהורונו רבי יהודה הנשיא ורב אשי, באופן סידור הסוגיות. השני, השלכות על הפרטים שמתוך הראייה הגדולה – אפשר לדייק בכוונת דברי הגמרא ועיי"כ להתקרב יותר לאמת בפשיטת בעיית הסוגיה. והשלישי, הניסיון לאגוד את הדברים למערכה שלמה יוצר יכולת יותר טובה לזכור אותם.

כמובן, הבעייתיות בניסיון כזה היא שקטונתי כגמד על גבי ענקי ענקים, ואין לי יכולת להקיף את מצות השבת אבידה על כל רוחבה, וממילא לא אוכל להגדיר את המגמה הברורה. אך באנו לכך בבחינת "אין לו לדיין אלא מה שענינו ראות"¹, מה גם שבכל למידה נוצר רושם כללי שראוי לעיין בו. ובעזרת ה' נזכה להתקרב לדרך האמת ויאר ה' פניו אלינו.

א. מצבים שבהם חפץ שיימצא לא יכלל בתורת אבידה

בפשטות הגדרת מציאה היא חפץ המונח ללא השגחה, שלא ניכר ממנו מי הם בעליו. והנה אנו רואים בריש בבא מציעא² "שנים או חזין בטלית זה אומר אני מצאתיה... כולה שלי"³, וכן בשאר המשניות בריש הפרק, וכלל לא מועלית האפשרות שהחפץ שייך לבעליו שאיבדו. לכך קודם שנדבר בגדרי מצות השבת אבידה – יש לעיין איזה חפץ שיימצא לא יכלל בתורת אבידה.

1. **הפקד**: חפץ שבוודאי בעליו הוציאוהו מרשותם ושמוהו במקום שאינו משתמר (מגניבה או כיליון), או שניכר מהחפץ שהבעלים לא מעוניין בו – אין מצוה להשיבו להם.
2. **הינוח**: חפץ ללא השגחה, שבוודאות הונח ע"י הבעלים, ומונח במקום המשתמר, כגון טלית וקרדום בצד גדר⁴, שהפועלים מניחים אותם בעת העבודה ויודעים איפה הם וישובו לקחתם – בכח"ג אין לגעת.

ב. שתי מגמות במצות השבת אבידה המורות על מגמה כללית

פסוקי התורה המלמדים על השבת אבידה

שמות כ"ג, ד': "כי תפגע שור איִבך או חמרו תִּעָה, השב תשיבנו לו".
 דברים כ"ב, א'-ג': "לא תראה את שור אחיך או את שׂוֹי נְדָחִים והתעלמת מהם, **השב תשיבם** לאחיך. ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו, ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דָּרַשׁ אחיך אתו והשבתו לו. וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה, **לא תוכל להתעלם**".
 מפסוקי התורה ניכרים שני אופנים לקיום המצוה:

¹ סנהדרין דף ו'.

² דף ב'.

³ ואכן על קושיה זו מתרץ שם הראש ס' א': "ובמקום שהיא של מוצאה כגון עיר שרובה כותים".

⁴ דף ל"א.

1. אם החפץ ניזוק או נמצא במקום בו עתיד להיזק – יש מצוה להציל מהפסד.
2. אם החפץ אינו ניזוק אלא אבוד, שאינו ברשות בעליו, ויש כלים להשיבו – כגון סימנים – מצוה לפעול להשיב לרשות הבעלים ע"י הכרזה, דרישה וכו' ("נדחים", "אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה"). בגמרא ניתן לראות את המצוה לשני הכיוונים:
להציל מהפסד:

1. אבידת קרקע: "ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם"⁴ – אדם שרואה מים שפורצים והולכים להזיק את שדה חברו (כגון סכר שנפרץ וכדו'), ויש באפשרותו להקדים ולמנוע את ההיזק ע"י שיחסום אותם, אומרת הגמרא שמצוה להציל מהפסד משום השבת אבידה. המיוחד במקרה זה – שההיזק הולך ומתקרב לאבידה ולא האבידה הולכת ומתקרבת להפסד כבאבידה רגילה.
 2. פיקדון שמתכלה: "המפקיד פירות אצל חברו אפילו הן אבודין לא יגע בהן. רשב"ג אומר: מוכרן בפני ב"ד מפני שהוא כמשיב אבידה לבעלים"⁵ – ומסבירה הגמרא, שחכמים מסכימים עם רשב"ג שיש בזה צד של השב"א, אלא שיש טעם נוסף מדוע לא למכור.
 3. "ראה סלע שנפלה, נטלה לפני יאוש על מנת לגזלה – עובר בכולן"⁶: אע"פ שמסתמא אין במטבע סימן⁷, ובדבר שאין בו סימן אין מצוה להשיב⁸, וברור שהבעלים יתיימש כשיגלה שאבד ממנו⁹ – היה אולי מקום לומר שהאבידה התנתקה מבעליה ופחות שייכת אליהם, עכ"פ כיון שהמוצא עומד ורואה ממי נפלה קודם שהתיימש – מצוה עליו להקדים ולהשיב לו¹⁰.
- להשיב לרשות הבעלים:

זהו פשט המצוה. הגמרא¹¹ מעיינת מה נראה כמציאות של אבידה מהבעלים – פרה רועה בדרך, רצה בין הכרמים, נראית שלושה ימים ברציפות, נראית בבוקר קודם ליציאת העדרים וכו'. מעיון בסוגיה זו נבין שלכאורה אין שום היזק ניכר לאבידה, ובכ"ז כיון שכנראה אינה תחת אחריות הבעלים – יש מצוה להשיבה.
עיקרון כללי – לסייע:

לכך צריך לומר, שיש למצות השבת אבידה עיקרון כללי – לסייע ו"לתת כתף" לחבר כשנזקק לעזרה. עוד ראיה לכיוון זה מסמיכות הפרשיות של השבת אבידה ופריקה וטעינה מחמור – בתורה, במשנה, בגמרא ובראשונים. התורה בשני המקומות¹² לימדה את מצות השבת אבידה בסמיכות למצות טעינה ופריקה מחמור. המשנה¹³ מערבת את דיניהן במשנה אחת. הגמרא¹⁴ לומדת מהמילה "והתעלמת"¹⁵ המופיעה הן במצות פריקה והן במצות השבת אבידה – "זקן ואינה לפי כבודו". מכלל הקירוב בין המצוות נוכל לומר שיש בהן מגמה אחת של "נתינת כתף" לחבר בעת שנזקק לעזרה. הרא"ש והר"ן חולקים בהסבר מגמת הפסוקים בפריקה וטעינה:

⁵ דף ל"ח.

⁶ דף כ"ו.

⁷ רש"י דף כ"א. ד"ה "מענות מפוזרות": "הואיל ואין להם סימן ניכר איאוש מיאש והוה להו הפקר".

⁸ ד"ף כ"ז. – "כל דבר שיש בו סימנין ויש לו תובעים חייב להכריז".

⁹ רש"י דף כ"ו: ד"ה "נטלה לפני יאוש": "שלא שהה כדי למשמש זה בכיסו", – פשט הסוגיה הוא שכשיגלה שאבד ממנו יתיימש.

¹⁰ וכן מוכח מתוס' דף כ"ה: ד"ה "ואם נטל לא יחזיר".

¹¹ דפים ל'–ל"א.

¹² שמות כ"ג, ה' ודברים כ"ב, ד'.

¹³ דף ל"ב.

¹⁴ דף ל'.

¹⁵ דברים כ"ב, א' ו-ד'.

הרא"ש¹⁶ מסביר שהפסוק "עזב תעזב"¹⁷ מלמדנו שפריקה היא כהשבת אבידה, שאין לקחת עליה שכר אלא אם מפסיד, ו"הקם תקים"¹⁸ הוא פסוק מיוחד המלמדנו שמותר לקחת שכר על טעינה. הר"ן¹⁹ מסביר ש"הקם תקים" מלמד שטעינה והשא"ב [=השבת אבידה] דין אחד להם לסייע, ואין בטל מן הסלע רשאי לגבות כל שכרו, אך "עזב תעזב" מלמד שפריקה בחינם, כיון שבנוסף יש בדבר צד של צער בעלי חיים. מכלל מחלוקתם ניכר שאה"נ, אלמלא היה משהו נוסף ללמוד בפריקה וטעינה – דינים אלו היו נלמדים מהשא"ב.

ג. אבידות שהן על גבול השבת אבידה

1. חפץ שבוודאות בעליו התייאשו ממנו

יאוש מצריך דעת, כפי שנראה משאלת רב אחא בריה דרבא לרב אשי על "תמרי דזיקא"²⁰ [=תמרים שנשרו ע"י הרוח] והיה נהוג שהם הפקר וכל המוצאם יכול לאוכלם; מקשה רב אחא – והרי יתכן שהם של יתומים קטנים, שאין להם דעת לא להתייאש ולא להפקיר? עונה לו רב אשי שהם בטלים ברוב, אך באמת במקום שמוחזק ועומד שהתמרים נשרו מדקלים השייכים ליתומים – אסור לאוכלם. כמו כן, יאוש מצריך ידיעה, כפי שנראה ממחלוקת אביי ורבא לגבי 'יאוש שלא מדעת', שוודאי צריך שלכל הפחות המאבד יידע כעבור זמן ויתיאש – "דלכי ידע דנפל מיניה מיאש"²¹.

כמו כן, צריך גורמים מייאשים:

א. גוף האבידה ללא סימן. הסיבה: יקשה מאוד על המאבד לקבל אבידתו בחזרה, שהרי לא יוכל להוכיח

בסימנים. נקודה נוספת שמקשה על איתור אבידה בלי סימן היא שאין לו שפה משותפת עם בני אדם – הם לא יודעים לאיזה חפץ בדיוק הוא מתכוון, כיון שאין לו במה לתארו²², וכדברי רבא²¹: "דלכי ידע דנפל מיניה מיאש, מימר אמר סימנא לית לי בגויה".

ב. מקום האבידה – "רוב כנענים"²³. ע"פ דברי תוס'²⁴, יש בכך שתי סיבות לייאוש: אם כנעני ימצא האבידה – בוודאי לא ישיב אותה, ואם יהודי ימצא – יחשוב ששייכת לכנעני ולא יכריז. וכן מקום שרבים מצויין, שבוודאי מישוהו כבר מצא את האבידה. להלכה פסק הראב"ד²⁵, שאפילו במקום שיש רוב ישראל והרבים מצויין יש יאוש, אך אין הלכה כמותו.

ג. כשהחפץ אבוד ממנו ומכל אדם, או שהמאבד בטוח שיתכלה – כגון המציל מן הארי²³, או כשחושב שלעולם לא ימצא את אבידתו, כגון סלע הנופל בין החולות²⁶.

¹⁶ פרק שני סי' כ"ח.

¹⁷ שמות כ"ג, ה'.

¹⁸ דברים כ"ב, ד'.

¹⁹ דף ל"ב: ד"ה "הכי קאמר".

²⁰ דף כ"ב:

²¹ דף כ"א:

²² ר"ת בתוס' בבא קמא דף ס"ו. ד"ה "מוצא אבידה".

²³ דף כ"ד.

²⁴ דף כ"ד. ד"ה "כי קאמר ר"ש".

²⁵ הובא ברא"ש פרק שני סוף סי' ז'.

²⁶ דף כ"ו:

ישנה מחלוקת בהסברת פעולת היאוש. רש"י²⁷ אומר, בהסבר מדוע מותר לזכות בפירות מפוזרין: "נתייאשו הבעלים מהן... והפקר הן". תוס'²⁸ מוכיח מגזל לסוגיית יאוש – גזלן חייב להשיב את הגזילה אע"פ שנתייאשו הבעלים, אך אם הבעלים מפקיר הגזילה, הגזלן לא יכול להשיב. א"כ יוצא שייאוש אינו הפקר. נחלקו האחרונים כיצד להסביר את פעולת היאוש על האבידה:

• כיוון אחד – הבעלים מסיר בעלותו מהחפץ ע"י היאוש

הב"ח²⁹, מסביר את דברי הרמב"ם³⁰, שאמר שספק הינוח בדבר שאין בו סימן לא יטול ואם נטל זכה המוצא בחפץ [ומוסיף שם המ"מ, שמדובר במציאות שהמוצא לקח את האבידה והלך, ומסתבר שבאו הבעלים והתייאשו]. משיג הראב"ד שם, ואומר שהדין צריך להיות 'יהא מונח'. מיישב הב"ח בדין 'יהא מונח', שדין זה נאמר רק במקום בו יש שני תובעים, ולא ברור מי מהם הבעלים, כגון "אמר לשנים גזלתי לאחד מכם"³¹, אך במקרה דידן לא שייך 'יהא מונח' כי אין תובעים כלל. ומוסיף שמאחר והבעלים התייאשו – יכול לזכות לעצמו. מתוך דבריו משמע שייאוש הוא כהפקר, היינו הבעלים לא מעכב ומתיר לאחרים לזכות באבידתו.

ר' שמעון שקופ³² הסביר, שרש"י בוודאי מודה לתוס' שייאוש אינו הפקר ממש, אך מחמת שמתייאש מתיר לכל אדם לזכות בזה וממילא הרי זה כהפקר – "דבדבר שהבעלים חושבים שאבוד ממנו לעולם ולא יחזר אליו, מתרצים המה על כל המקרים שיתהוו עוד ואינם חסים עוד עליו, מחמת שכבר הוא אבוד מהם אין להם שום קפידא מעתה אם יטלנו זה או אחר, שאין שום תועלת בו עוד, וכל חפץ שאין הבעלים מקפידים על חסרונו יכול כל אדם לזכות בו".

הנתיבות³³ הסביר, שאמנם האבידה אינה הפקר אף אם הבעלים התייאש, אך כל אחד שיגביהה יזכה בה ולכן זה כהפקר, אך עכ"פ היא שייכת לבעליה.

היוצא משלושת ההסברים הללו, שייאוש הוא התרחקות של הבעלים מממונו, או כמחילה על זכותו בתביעת ממנו בחזרה, או כהתרצות להקנות למי שימצא.

• כיוון שני – במקום שהחפץ אינו ברשות בעליו, אם מתייאש התורה מפקיעה בעלותו

תרומת הכרי³⁴ הסביר, שהתורה הפקירה ממון שהתייאשו ממנו, שכן נראה בגמרא²¹ – "זוטו של ים [=גאות הסוחפת איתה חפצים שהיו מונחים על החוף]... רחמנא שרייה"; שם מדובר במציאות שהחפץ אבוד ממנו ומכל אדם, ואפילו יצווח שאינו מתייאש לא יועיל לו. משם נבין, שהתורה לא ציוותה את המוצא להשיב חפץ שבעליו בוודאי התייאשו ממנו, ויותר מזה – היא התירה למוצא לתפוס בו, וכיון שתופס המוצא נקנה לו החפץ ויוצא מרשות הבעלים. דין דומה למדנו בסוגיית פריקה וטעינה: "הלך (הבעלים) וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק – פטור, שנאמר: 'עמו'¹³; כשהבעלים לא טורח – ובאבידה אם מתייאש חדל לטרוח בחיפושה – גם על האחר (=הפורק וטוען או המוצא) אין מוטלת מצוה.

2. אבידה מדעת

²⁷ דף כ"א. ד"ה "מצא פירות מפוזרין".

²⁸ בבא קמא דף ס"ו. ד"ה "כיון דבאיסורא אתי לידיה".

²⁹ על הטור ח"מ סוף סי' ר"ס ד"ה "ומ"ש רבינו בסוף דבריו".

³⁰ הל' גזלה ואבדה פרק ט"ו הלכה א'.

³¹ דף ל"ז.

³² שערי יושר שער ה' פרק י"ב ד"ה "ונלעג"ד לבאר".

³³ סי' רס"ב ס"ק ג'.

³⁴ סי' רס"ב סעי' ה'.

אדם המאבד ממונו לדעת, היינו שמכניס את ממונו למצב שעלול לגרום להפסד, אע"פ שהדבר נחשב אבידה – אין בזה מצות השא"ב בוודאי. הרמב"ם והטור נחלקו האם זהו הפקר: הרמב"ם³⁵ אומר, שמשליך כיסו לרשות הרבים – אין בזה מצות השא"ב, אך אין לקחת, ואילו הטור³⁶ מביא את דברי הרמב"ם, אך חולק עליהם ואומר שמציאות זו היא כהפקר ומותר לקחת.

לגבי ספק אבידה מדעת – הרא"ש³⁷ אומר, בדין תמרי ורימוני שנמצאו במכנשתא דבי דרי³⁸: "וכיון דלא איפשיטא [הגמרא] ספיקא דאורייתא לחומרא וחייב להכריז".

3. ספק הינוח

המשנה³⁹ אומרת: "מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות מקושרים... הרי זה לא יגע בהן". בפשטות היינו מסבירים את המשנה כדין הינוח, כמו שלמדנו "מצא כלי באשפה מכוסה לא יגע בו"²³, וכן "טלית בצד גדר קרדום בצד גדר... אין זו אבידה"⁴⁰ – מסתמא מישהו החביאם במקום זה ויש להשאירם, וזהו דין המשנה. אך ברור מהגמרא שם, שאם היה סימן – היה נוטל ומכריז. ועל כך קשה: מדוע יגע בהם המוצא, והרי אינם בכלל אבידה? ועוד, אם הבעלים הניח חפציו שם מסתמא יחזור ויטלם, ואם ייקחם המוצא וילך להכריז – הוא יקשה על המאבד לחפשו ולהביא ראיות שהמציאה שלו? לכך מעמידים הר"ן⁴⁰ והתוס'⁴¹ שמדובר במקום המשתמר קצת (שיש בו חשש לנזק לאבידה), ולכן אומרת הגמרא שאם היה סימן היה נוטל ומכריז, אך כיון שאין סימן לא יגע. אך הגמרא מביאה בסוף הסוגיה דין נוסף: "אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: כל ספק הינוח לכתחילה לא יטול ואם נטל לא יחזיר". יש לעיין בדבר, מה פירוש "לא יחזיר"? הרי לכאורה שייך בזה דין "באיסורא הוא דאתא לידיה" שלמדנו בריש הפרק²¹, היינו שכיון שהאבידה הגיעה לידיו באיסור – שוב לא יכול לזכות בה ומחויב לשומרה אצלו עד שיביא מישהו עדים שהיא שלו או עד שיבוא אליהו.

השאלה הגדולה בסוגיה זו היא איך מתייחסים לחפץ במציאות כזו? ברור לנו שהאבידה מונחת במקום המשתמר קצת. על הצד שהגוזלות פרחו לכאן מעלמא – הרי הם הפקר, שאין בהם סימן והבעלים מסתמא התיימש מהם. השאלה היא על הצד שהגוזלות הונחו או ספק הונחו כאן – האם יש מצוה, ומה היא בכה"ג? התוס'⁴² מסביר, שוודאי שהתחייב במצות "השב תשיבם", והדיון בסוגיה הוא איך פועלים את המצוה בכה"ג – כלומר אפילו אם זה הינוח ודאי וכ"ש בספק הינוח – יש מצוה להציל מהפסד, כהבנתו בדברי הגמרא שם, שאם יש בחפץ סימן ילך ויכריז, אבל במקום שאין סימן – ההשבה הטובה ביותר היא להשאירו במקומו. א"כ מדוע "אם נטל לא יחזיר"³⁹? אפשר לומר, שרב אבא דיבר על מציאות שהמוצא לקח האבידה והלך, ויתכן שבאו הבעלים ולא מצאו אבידתם והתיימשו, ועתה לא יועיל מה שישוב ויניח. אפשרות שניה היא, שמעיקרא היה מחויב בהשבתה, אלא שעתה התחייב בשמירתה, ולרמת שמירה כזו אסור לו לחזור ולהניח שמא החפץ ייפסד. הר"ן⁴⁰ מסביר בסוגיה, שהמוצא מתחייב במצות השא"ב רק כשיש לו יכולת לשפר את סיכוי האבידה לשוב למאבד. כלומר, מאחר ולא ברור שהגבהת המוצא והכרזתו על האבידה תסייע לבעלים, שהרי "אפשר שלא

³⁵ הל' גזלה ואבדה פרק י"א הלכה י"א.

³⁶ חו"מ סי' רס"א.

³⁷ פרק שני סי' א'.

³⁸ בדף כ"א: הגמרא מסתפקת בדין קב רימונים ותמרים – האם הבעלים יחזור, שהרי תמרים ערכם גדול מפירות רגילים, ורימונים איסופם קל, ונשארת בתיקו.

³⁹ דף כ"ה:

⁴⁰ בחידושו דף כ"ה: ד"ה "ולהוי קשר סימן".

⁴¹ דף כ"ה: ד"ה "אחר הגפה".

⁴² דף כ"ה: ד"ה "ואם נטל לא יחזיר".

ישמעו הבעלים ואפילו אם ישמעו שמא לא יהי' בקיאים ליתן סימן³⁹, לכך אנו מעיינים, ורק אם נראה שלקחת האבידה וההכרזה עליה ישפרו את סיכוייה לשוב לבעליה – יש מצוה.

הרמב"ם⁴³ פוסק, שכל חפץ שהונח – לא שייכת בו מצות השא"ב, אף אם המקום אינו משתמר. ואף בספק הינוח אין מצוה. הטעם לכך שבספק הינוח אין מצוה הוא די"ל שהרמב"ם מודה לר"ן בעניין זה, שכאשר המוצא לא משפר את סיכויי המאבד לשוב לאבידתו – אין מצוה. אפשרות נוספת, שמצות השא"ב חלה רק כשברור שמדובר באבידה, והכא ספק הוא, ולכך לא חל דין השא"ב. אפשרות שלישית, לומר שספק הינוח הוא ספק מצות השא"ב, אך כיון שהצד השני הוא ספק גזל – שהרי יתכן שהחפץ הונח על ידי הבעלים ולא נייחא ליה שייגעו בו כלל – יש להכריע לחומרא ולא לגעת.

לכאורה דין הרמב"ם סותר את פשט הגמרא האומרת "ליהוי קשר סימנא"³⁹, דמשמע ממגמת דבריה שאילו היה סימן היה צריך ליטול ולהכריז: המי"מ מתרץ, שנראה כי הרמב"ם הבין שכאשר הגמרא אמרה "אינש אצנעינהו"³⁹ היתה כוונתה לחזור בה מההבנה הראשונית לפיה אם יש סימן צריך ליטול. הכס"מ מסביר באופן אחר את כוונת הרמב"ם, שאומר: קודם כל נראה מדברי רבי אבא בסוף הסוגיה³⁹ שספק הינוח לכתחילה לעולם לא ייגע בין אם יש סימן ובין אם אין. א"כ כיצד הדבר מתיישב עם מהלך הגמרא? כל שאלות הגמרא "ליהוי קשר סימנא" ו"להוי מקום סימן" וכו' נועדו לכוון לכך שאה"נ בספק הינוח לעולם לא ייטול.

ד. זמני חיוב מצוות השבת אבידה

א. "השב תשיבם"

מתי חלות מצות "השב תשיבם" – משעת הראייה או משעת ההגבהה?

מחד – הגמרא אומרת⁴ "ראה סלע שנפלה... המתין לה עד שנתיאשו הבעלים ונטלה – אינו עובר אלא משום 'לא תוכל להתעלם' בלבד", ומובן מפשט גמרא שכיון שהגביה לאחר שהתייאשו הבעלים לא חלה מצות "השב תשיבם", אף שראה אותה קודם יאוש.

מאידך – בדין "כהן והיא [=האבידה] בבית הקברות" אומרת הגמרא¹⁴ "האי [=מצות השא"ב] עשה והאי [=איסור לכהן להיטמא] לא תעשה ועשה, ולא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה". ומובן מפשט דבריה, שמצות השא"ב חלה מראייה, שהרי נפסק לכהן שלא ייכנס לבית הקברות ליטלה ולהשיבה.

דעת רש"י ורמב"ן: רש"י אומר⁴⁴ "השב תשיבם איכא משנטל עד ששיבנה", היינו מצות "השב תשיבם" היא רק משעת ההגבהה. והרמב"ן יישב הגמרא בעניין "כהן והיא בבית קברות", שהכהן הגביה המציאה ולא השיבה ואז נפלה לבית הקברות, דאסור לו להיטמא על מנת להשיבה.

דעת ר"ן ורמב"ם: הנימוק⁴⁵ מביא ש"תירץ הרנב"ר ז"ל דכל הרואה אבדה והולך לו עובר בעשה ולא תעשה" – משמע שהשא"ב חלה משעת ראייה. וכן הסביר הרמב"ם⁴⁶: "הרואה אבידת ישראל ונתעלם ממנה והניחה עובר... ובטל מצות עשה". הר"ן⁴⁷ יישב הגמרא בעניין "ראה סלע שנפלה", שכיון שהמתין ליד האבידה עד שהתייאשו הבעלים לא נחשב שעבר על העשה, שהרי יכול להתחרט, אך "כשבטלו והלך לו" – כשמתעלם וממשיך

⁴³ הל' גזלה ואבדה פרק ט"ו הלכה א', וז"ל: "כל המוצא אבידה... אם מצאה דרך הנחה אסור ליגע בה... עד שימצא אותה דרך נפילה. אפילו נסתפק לו הדבר ולא ידע אם דבר זה אבוד או מונח הרי זה לא יגע בו. ואם עבר ונטלו... ואם היה דבר שאין בו סימן זכה בו ואינו חייב להחזירו".

⁴⁴ דף כ"ו: ד"ה "עובר משום השב תשיבם".

⁴⁵ דף ט"ז. מדפי הר"ן ד"ה "עשה".

⁴⁶ הל' גזלה ואבדה פרק י"א הלכה א'.

⁴⁷ המובא בנימו"י שם.

בלי להתייחס לאבידה – עובר על העשה של "השב תשיבם" ועל לא תעשה של "לא תוכל להתעלם". המגדל עוז⁴⁸ חיזק הסבר זה מתוך עיון בפשט הפסוק המלמד על "השב תשיבם": "לא תראה את שור אחיך"⁴⁹.

התוס'⁵⁰ בסוגיית 'ספק הינוח', על דברי הגמרא³⁹ "ואמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: כל ספק הינוח לכתחילה לא יטול ואם נטל לא יחזיר", דן מדוע מצד אחד "לא יטול" ומנגד "אם נטל לא יחזיר". ברור שהסיכוי הגדול ביותר שהחפץ ישוב לבעלים הוא להשאירו במקומו עד שהבעלים ישוב לחפשו, שהרי אין בו סימן ולא יוכל להוכיח שהחפץ שלו. לכן – מדוע לא יחזיר? הרי זהו אופן ההשבה הטוב ביותר שישנו במצב כזה?

בתירוץ השני, התוס' מסביר שאה"נ – גם קודם להגבהה התחייב במצות השא"ב⁵¹ (אך אולי נחשב אנוס, שלא היה בידו להוציא לפועל את המצוה), אלא שלאחר ההגבהה הוא גם מחויב בשמירתה מדין שומר אבידה ולכך אינו יכול להניחה. מדבריו אלו נראה, לכאורה, שדעתו כדעת הר"ן והרמב"ם.

לגבי **סוף זמן חיוב** "השב תשיבם" – מחד, לכאורה מדברי המשנה⁵² "החזירה וברחה החזירה וברחה... חייב להחזירה, שנאמר: 'השב תשיבם'" אפשר לדייק, שאם התחייב בהשבה על אבידה מסוימת – אפילו השיבה לרשות בעלים – אם חזרה וברחה מחויב **משום החיוב הראשון**. ומאידך, נוכל לומר בוודאי שכאשר הבעלים יודע שבהמתו נמצאת במקום שאינו משתמר ולא שומר עליה – זוהי אבידה מדעת, שאין מצווים על השבתה.

הרא"ש⁵³ פוסק שבהשא"ב לא בעינן דעת בעלים, כלומר – ידיעת הבעלים שהחפץ שב לרשותם אינה תנאי להשלמת ההשבה. ומסביר שהטעם לכך הוא "שהתורה ריבתה בהם [=בהשא"ב] השבות הרבה"⁵⁴, ומסביר בדבריו המהר"ח אור זרוע⁵⁵ שאין כוונתו שבהשא"ב לא שייכת כלל דעת בעלים, שכן אם יידע את הבעלים לכאורה ברור שנפטור, אלא שכשמשיבה למקום שאינו משתמר, כשע"פ האומדן הבעלים גם לא יגלה שהושבה לו כך שיוכל לשמור – בעינן דעת בעלים, וכשמשיבה למקום המשתמר – לא בעינן.

ב. "לא תוכל להתעלם"

מצות "לא תוכל להתעלם" חלה מרגע שאדם מבחין בחפץ אבוד או במקום העלול להתחסר. בסוגיית 'ספק הינוח' נראה, שכיון שהגוזלות במקום העלול להתחסר חלה מצות "לא תוכל להתעלם". אך מה יכול לעשות? הרי הדין הוא "לכתחילה לא יטול"³⁹! לכן נאמר כי בכהאי גוונא יוצא ידי חובת המצוה בכך **שעוצר ומעיין מה דינה**.

אולי ניתן להביא ראיה לדבר מן הגמרא¹⁴, האומרת שביחס לדין מצות השא"ב במקרה של "כהן והיא בבית הקברות" אומרים שלא יבוא עשה [=השא"ב] וידחה ל"ת ["לנפש לא יטמא"⁵⁶] ועשה ["קדשים יהיו"⁵⁷]. ומה עם "לא תוכל להתעלם"? אלא כיון שעצר ועיין – דיו.

– מתי נגמר החיוב במצות "לא תוכל להתעלם"?

⁴⁸ על הרמב"ם שם.

⁴⁹ דברים כ"ב, א'.

⁵⁰ דף כ"ה: ד"ה "ואם נטל לא יחזיר".

⁵¹ וזה לשונו: "וכיון שאם היה יודע שהיא אבידה היה מחויב בהשבתה **בלא שום הגבהה** אם הוא יודע של מי הוא", ולענ"ד אין לדחות ראיה זו ולומר שמחויב מדין 'לא תוכל להתעלם', כי אז יכול ליישב בפשטות שכשלא הגביה היה אנוס ונאלץ לעבור על מצות לא תעשה בשב ואל תעשה, אך עתה כשהגביה לא יכול לחזור ולהניח כי אז עובר בקום ועשה.

⁵² דף ל':

⁵³ פרק שני סי' כ"ג.

⁵⁴ בפסוק "השב תשיבם".

⁵⁵ הגהות אשרי על הרא"ש שם.

⁵⁶ ויקרא כ"א, א'.

⁵⁷ שם ו'.

"ראה סלע שנפלה... נטלה לפני יאוש ע"מ להחזירה ולאחר יאוש נתכוון לגוזלה עובר משום השב תשיבם"⁵⁸.
ע"פ בעל המאור⁵⁸ – כוונת הגמרא היא שעובר גם על "לא תוכל להתעלם", ומה שאמרה רק "השב תשיבם"
כוונתה שאינו עובר על "לא תגזל"⁵⁹.

ע"פ רש"י⁴⁴ – האזהרה "לא תוכל להתעלם" אינה אלא לכובש את עיניו, הלכך הנוטל אבידה על מנת להחזירה
ולאחר יאוש מתכוון לגוזלה – אינו 'מתעלם'. משמע שברגע שהגביה במטרה להשיב – נפטר מאיסור "לא תוכל
להתעלם", ולכן הגמרא לא הזכירה גם איסור זה.

ה. ההגדרה הממונית של האבידה

רבנו הרב אילן מורבסקי שליט"א הראה דרך סדר במסכתות נזיקין: **בבא קמא** – עוסקת במלווה הכתובה
בתורה, כגון דיני מזיק וכדו'. בדינים אלו היינו אומרים מסברתנו שהאדם לא התחייב שום ממון לחברו (אם
הזיק אמנם ראוי שיקבל עונש הרתעתי, על מנת שיפסיק לפגוע בסביבתו, אך היות האדם מזיק אינו מורה על
שום מגמה של התחייבות ממונית כלפי חברו), והתורה חידשה שחייב. **בבא בתרא** לעומת זאת עוסקת במלווה
שאינה כתובה בתורה, היינו – דיני שותפים וכדו', שהתורה מעיינת בדבריהם ומכריעה לאור מה שקיבלו הם על
עצמם. **בבא מציעא** היא מסכת אמצעית, שבה מחד ישנו עסק ממוני בין הצדדים, ומאידך הוסיפה עליו התורה
חיובים נוספים. כגון זה מצאנו בדיני שומר, אונאה, ריבית וכדו'⁶⁰.

מתוך ראייה זו נבוא לעיין בדין השא"ב – האם היה קשר ממוני בין המוצא למאבד קודם למצוה, ומה הוסיפה
התורה. לכך יש לעיין בשייכות הממונית של המאבד לאבידתו, וכן בזו של המוצא למציאתו, לפני המצוה
ולאחריה.

שתי אפשרויות יש להגדרת השייכות הממונית של המאבד לאבידתו קודם שחידשה התורה את מצות השא"ב:

1. האבידה היא לא רכוש המאבד, ומותר למוצא לזכות בה.

2. האבידה היא רכוש המאבד, ועל כן אין לגעת בה כשאר ממונו.

בדברי הראשונים מצאנו הגדרות שונות בדבר השייכות הממונית של האבידה לבעליה:

א. **הגדרת המאירי**: המציאה אינה רכוש המאבד. נלמד מדבריו בבבא קמא⁶¹, כאשר ביחס לשאלה מדוע
מותר לזכות באבידת נוכרי הוא עונה שכל דין מצות השא"ב הוא "דרך חסידות", ובעמים ש"אינם גדורים
בדרכי הדתות" לא שייכת "דרך חסידות". יוצא מדבריו, שקודם למצות התורה המוצא היה זוכה באבידה,
אך התורה הפקיעה אותה מרשותו והורתה לו להשיבה.

ב. **הגדרת הרמב"ם**: המציאה שייכת למאבד אך אינה ברשותו (נפק"מ לעניין הקדש, קניין וכו'). בדין
המאבד ממונו לדעת (כגון המשליך כיסו לרה"ר) פסק הרמב"ם³⁵, שוודאי שאין מצות השא"ב, אך אין

⁵⁸ דף י"ד: מדפי הרי"ף.

⁵⁹ ויקרא י"ט, ג'. הסבר זה מתיישב יפה עם מהלך הגמרא שנראה כדרוג: הגביה קודם יאוש לזכות – עובר בכלום. לאחר יאוש נתכוון
לגוזלה – עובר על "השב תשיבם" ועל "לא תוכל להתעלם". המתין לאחר יאוש – אומרת הגמרא: "אינו עובר אלא משום 'לא תוכל
להתעלם' בלבד". וקודם לכן הגמרא לא הדגישה כך.

⁶⁰ בריש סנהדרין (דף ב'.) מובאת נפק"מ בין מלווה הכתובה בתורה למלווה שאינה כתובה בתורה – "דיני ממונות בשלשה, גזילות
וחבלות בשלשה" – ללמדנו שלדין בהלוואות די בשלושה הדיוטות אך לגזילות וחבלות צריך שלושה מומחין.

⁶¹ תחילת דף ק"ג: – הגמרא אומרת: "אמר ר"ש חסידא: גזל כנעני אסור אבידתו מותרת... דאמר רב חמא בר גורי' אמר רב: מנין
לאבידת הכנעני שהיא מותרת, שנאמר: 'לכל אבדת אחיך' – לאחיך אתה מחזיר ואי אתה מחזיר לכנעני". אומר המאירי שם: "נמצא
שאף עובדי האלילים ושאינם גדורים בדרכי הדתות אסור לגזלם... ומכל מקום אין אדם חייב לחזר אחר אבדתו כדי להחזירה לו ולא
עוד אלא אף מי שמצא אבדתו אינו חייב להחזירה שמציאה מקצת קנין הוא וחזרתו דרך חסידות ואין אנו כפופים לחסידות למי שאין
לו דת".

לרואה דבר זה ליטול האבידה לעצמו. מדברי הרמב"ם אנו למדים, שאף בלא המצוה יש שייכות ממונית של בעלים לממונו כשהוא אבוד ממנו, ולכתחילה לא יכול המוצא לזכות לעצמו. במקום אחר⁶² אומר הרמב"ם: "מי שהיה לו פקדון ביד אחר... כבר בו זה שהופקד אצלו – אינו יכול להקנותו, שזה כמי שאבד שאינו ברשותו". בפשטות, כופר בפיקדון דומה יותר לגזלן, וא"כ יש מקום לשאול מדוע הרמב"ם נקט דווקא לשון "אבד", אך מ"מ למדנו שהרמב"ם מגדיר המציאות הממונית של אבידה כדין 'שלו ולא ברשותו'. ה**נתיבות**⁶³ מסביר כך במפורש: "ולפע"ד דכמו דגזילה מיקרי אינו ברשותו כמו כן אבידה". הגדרת 'שלו ואינו ברשותו' למדנו בריש מסכתנו⁶⁴: "והאמר ר' יוחנן: גזל ולא נתיאשו הבעלים – שניהם אינם יכולים להקדישו, זה לפי שאינה שלו וזה לפי שאינה ברשותו". נלמד א"כ שלשיטת הרמב"ם בעלי אבידה אינם יכולים להקדישה, ומסתבר שגם לא לקדש בה אישה⁶⁵.

עוד יש לשים לב, שהרמב"ם בסדרו את 'הי"ד החזקה' קבע את דיני השא"ב בכלל דיני גזלן ומזיק וכו', שהם מלווה הכתובה בתורה כפי שאמרנו לעיל, ואולי ניתן ללמוד מכך שחיוב ההשבה הוא מצד מצות התורה בלבד.

ג. ה**גדרת הריטב"א**: האבידה שייכת לגמרי לבעליה. בריש פרק 'המפקיד' אומרת המשנה⁶⁶: "המפקיד אצל חברו בהמה או כלים ונגנבו או שאבדו, שילם ולא רצה לישיבע... נמצא הגנב משלם תשלומי כפל... למי משלם למי שהפקדון אצלו". כלומר, אם שומר חנם שנגנב החפץ מרשותו מעדיף לשלם ולא להישבע ולהיפטר, מקנה לו הבעלים את דמי הקנס שהגנב ישלם (במידה וייתפס). הבעייתיות בדין זה היא השאלה מתי הקנה הבעלים לשומר את הכפל? הרי כאשר מסר לשומר את פרתו – עוד לא נגנבה והכפל עדיין לא בא לעולם, והרי זה כמקנה דבר שלא בא לעולם, וכקניין דברים בעלמא, והבעלים יוכל לחזור בו! רבא עונה, שהפרה קנויה לשומר מרגע קבלת השמירה ולא רק הכפל. רבי זירא עונה, שהבעלים והשומר מתנים שאם השומר ישלם ולא ישבע – הפרה קנויה לו רגע לפני הגניבה. מעיר על כך הריטב"א⁶⁷: "ודוקא בגנבה אמרינן הכי, אבל באבדה דכל היכא דאיתה מצי מקנה לה – בשעת תשלומין דוקא מקנה לה". כלומר, אין לבעלי האבידה בעיה להקנות אבידה (להבדיל מגזילה) אף אם כבר אבדה מהם, ומזה נבין שע"פ הריטב"א האבידה מוגדרת כ'שלו וברשותו'. וכן נראה מדבריו בריש פרק 'אלו מציאות', כשמסביר דין 'באיסורא אתא לידיה'⁶⁸ – שהכוונה לשעת איסור, כלומר קודם לייאוש אסור לזכות באבידה כי היא "ברשות בעלים קיימא וכוונטל מידם דמי". וכן בסוגיית "ראה סלע שנפלה" מגדיר הריטב"א⁶⁹ "דכל שבשעת נטילה נתכוון לגזלה הרי הוא גזל, אע"פ שלא גזלה מיד חברו, דכיון דברשות מריה קיימא קודם יאוש, כמי שנטלה מחצרו דמי וקרינן ויגזול את החנית מיד המצר". ואף שאפשר לטעון כי הריטב"א אמר דבריו מאחר וכבר חלה המצוה, וממילא חידשה את זיקת הבעלים לאבידה, מ"מ חריפים דבריו ביחס לקניין, וכן קשה גם לומר שהדבר ייחשב גזילה ממש.

⁶² הל' מכירה פרק כ"ב הלכה ט'.

⁶³ חר"מ סי' רנ"ט ס"ק א'.

⁶⁴ דף ז'.

⁶⁵ שהרי מצינו בדף ו'. – "אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט".

⁶⁶ דף ל"ג:

⁶⁷ דף ל"ד. ד"ה "א"ד אמר רבא".

⁶⁸ דף כ"א: ד"ה "כי פליגי בדבר שאין בו סימן".

⁶⁹ דף כ"ו: ד"ה "עובר משום בל תגזול".

עכ"פ נראה מדברי הגמרא⁶, שלאחר שהתורה חידשה לנו את המצוה – ודאי שיש למאבד בעלות על החפץ: "ראה סלע שנפלה, נטלה לפני יאוש על מנת לגזלה – עובר בכולן, משום 'לא תגזול' ומשום 'השב תשיבם' ומשום 'לא תוכל להתעלם'", ומסביר הרמב"ן⁷⁰, שהמגביה על מנת לזכות לעצמו קודם יאוש הוא בתורת גזלן על החפץ שיש לו בעלים.

נעיין מעט בעניין **שייכות המציאה למוצא**:

שתי אפשרויות אפשר לומר –

1. אלמלא מצות התורה על השא"ב – היתה האבידה של המוצא. המצוה למעשה הפקיעה את האבידה מן המוצא משום 'דרך חסידות'.

2. אלמלא מצות התורה – היה אסור למוצא לגעת באבידה לטוב ולרע, שהרי אין זה ממונו. התורה נתנה לו רשות לתפוס בחפץ, על מנת שע"י כך יגדלו סיכויי האבידה לשוב לבעליה, שכן המוצא ישמור עליה ויחפש את בעליה.

כוונת קניין של המוצא – ישנו דיוק של הגר"א⁷¹, שכל מציאה – יש עימה חן, כמו שכתוב "למצא חן"⁷² וכו', היינו, שעצם זה שאדם מוצא חפץ מגלה שהוא בעל חן בעיניו. ויתכן לומר כך גם כאן, שהמוצא מתייחס למציאה כיון שנראית בעיניו כבעלת ערך ומסתמא ישמח לקנותה, ומתוך כך מובן ששמח במצות התורה להיטיב עם חברו ולהשיב לו האבידה.

האם מותר למוצא לקחת את המציאה לרשותו כאשר אינו מועיל ואינו מזיק לסיכויי המאבד לשוב לאבידתו? לעיל⁷³ הובאה שיטת הר"ן בסוגיית 'ספק הינוח', שבה מחלק בין אבידה **שוודאי הונחה** במקום המשתמר קצת, לאבידה שהיא **ספק הינוח** – קודם כל מגדיר הר"ן, שגם בלקיחת האבידה ממקומה יש איזשהו סיכון והפסד למאבד, "שאל"פ שיכריז [המוצא] אפשר שלא ישמעו הבעלים ואפילו אם ישמעו שמא לא יהי' בקיאים ליתן סימן"⁴⁰. לכן **בהינוח**, אפילו אם האבידה מונחת במקום המשתמר קצת ויש חשש שתינזק, **אסור למוצא לקחתה כיון שאינו משפר את סיכויי המאבד לשוב לאבידתו**. הר"ן מסביר את נושא הסוגיה ע"פ סופה, כלומר – מה שרבי אבא בר זבדא אמר בסוף הסוגיה, שמדובר בספק הינוח – היה ידוע למקשן ולתוצן בכל מהלך הדברים, וברור שאם זהו ודאי הינוח – גם במקום המשתמר קצת לא ייטול להכריז. עולה מדברי הר"ן, שקיים חשבון בסוגיה איזו דרך פעולה תועיל **למאבד**, ודרך שלא תשפר את סיכויו לקבל בחזרה את אבידתו – אפילו אם לא תגרע – אין מצוה ואסור ליטול.

מותר למוצא למכור את האבידה – כאמור במשנה: "דבר שאין עושה ואוכל ימכר"⁷⁴; התורה נותנת למוצא זכות למכור את החפץ, ודבר זה מראה ביותר על בעלות.

מותר למוצא להשתמש באבידה לצורכו כשאינו מזיק לה. אומרת המשנה⁷⁵: "מצא כסות מנערה אחד לשלשים יום ושוטחה לצרכה אבל לא לכבוד". שואלת הגמרא¹⁴: "לצורכו ולצרכה מאי" – ונשאר בת"ע. רש"י⁷⁶ ביאר, שכל השימושים המוזכרים במשנה כמותרים לעשייה בחפצים הותרו מפני שזוהי שמירתם. וכן פשט הרמב"ם⁷⁷,

⁷⁰ במלחמת ה' דף י"ד: מדפי הר"ן.

⁷¹ שאיני מוצאו.

⁷² בראשית ל"ג, ח'.

⁷³ פרק ג' סע' 3.

⁷⁴ דף כ"ח:

⁷⁵ דף כ"ט:

⁷⁶ דף כ"ט: בפירושו על המשנה.

⁷⁷ הל' גזלה ואבדה פרק י"ג הלכה י"א.

שאינן להשתמש לצורכו ולצרכה. אך תוס'78 כתב, שבספרים מותר גם לצורכו בלבד, כיון שיש להם זמן קצוב ואין חשש שיבוא להפסיד, וכלי כסף מותר להשתמש לצורכו בלי הגבלה באופן שלא יזיק האבידה, וכן נקט ההגהות מימוניות על דברי הרמב"ם המוזכרים לעיל79.

יכול המוצא להתכוון לעשות טובה לעצמו בהשבת האבידה. בסוגיית 'סימנים'80 מסביר רבא, שאף אם סימנים אינם מדאורייתא בכל זאת אפשר להחזיר אבידה בסימנים, כיון שהדבר נוח למוצא, שכפי שהוא מחזיר כך יחזירו לו כשייאבד דבר מה. מקשה על כך רב ספרא: "וכי אדם עושה טובה לעצמו בממון שאינו שלו?!" אך גם הרמב"ם81 אומר כיוון דומה: "ואמנם השב אבידה הענין בו מבואר, שעם היותו מדה מעולה בתקון הענינים הוא ג"כ ממה שתועלתו חוזרת חלילה, שאם לא יחזיר אבדת זולתו לא יחזירו לו אבדתו".

ו. דיני השבת אבידה הנדרשים בגמרא מפסקי התורה

הגדרת מציאה:

"וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך" – "אף השמלה היתה בכלל כל אלו ולמה יצאת, להקיש אליה לומר לך... כל דבר שיש בו סימנין ויש לו תובעים חייב להכריז"82.

"אשר תאבד ממנו ומצאתה" – "פרט לאבידה שאין בה שוה פרוטה [שלא נקראת מציאה]"82.

"לכל אבדת אחיך" – "לאחיך אתה מחזיר ואי אתה מחזיר לכנעני"83.

גילוי המציאה ע"י המוצא:

"לא תוכל להתעלם" – כדברי רש"י: "אינה אזהרה אלא לכובש את עיניו"44.

"השב תשיבם" – מחלוקת ראשונים האם משעת ההגבהה או משעת הראייה.

"והתעלמת" – "פעמים שאתה מתעלם... הא כיצד, היה כהן בבית הקברות או שהיה זקן ואינה לפי כבודו [חפץ שאדם לא היה מרים עבור עצמו אין מחויב להרים למישהו אחר]"14.

"אפס כי לא יהיה בך אביון" – "שלך קודם לשל כל אדם"84; אדם מציל תחילה את רכושו ורק אז הולך להציל אבידות אחרים, עם הסתייגות "כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך"84 – שהנמנע מלהציל ממון חברו בכדי לדאוג לממונו, שלא יהיה אביון, סופו שיהיה אביון.

טיפול במציאה והשבתה:

"השב תשיבם" – המוצא חייב לפעול עד ההשבה85, וכן אם חוזרת האבידה ובורחת (כגון בהמה) אפילו ארבעה וחמישה פעמים52. מכח המצוה המוצא נעשה שומר אבידה ומתחייב בשמירתה.

"אפס כי לא יהיה בך אביון" – "היה בטל מסלע... נותן לו שכרו כפועל. אם יש שם בית דין מתנה בפני ב"ד"52. אדם שעבד ונתבטל ממלאכתו כדי להציל את האבידה – רשאי לדרוש שכר פועל בטל, ואם מתנה בפני ב"ד – מקבל כל מה שהפסיד עד כדי דמי האבידה.

78 דף ל'. ד"ה "לצורכו ולצרכה מאי".

79 שם אות ה'.

80 דף כ"ז:

81 מורה נבוכים ח"ג פרק מ'.

82 דף כ"ז.

83 בבא קמא דף ק"ג:

84 דף ל"ג.

85 נלמד בדף כ"ו:

"והשבתו לך" – "כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל, ודבר שאין עושה ואוכל ימכר"⁷⁴. המוצא לא צריך לשלם על אחזקת המציאה מכיסו, אלא הוא מנכה מדמיה, ולכן יש לשים לב להחזיק את האבידה באופן שלא תאבד הקרן.

"לא תראה את שור אחיך" – "דאפילו לגיזת זנבו"⁸²; אסור למוצא לעכב אצלו כלום מן האבידה מעבר לשכרו. **"וכן תעשה לחמרו"** – "דאפילו חמור בסימני האוכף"⁸², וברש"י⁸⁶: "אם אין לו סימן בחמור ויש לו סימן באוכף שעליו".

"עד דרש אחיך אתו" – "עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי"⁷⁴. יש לחקור ולוודא שלא מביאים את האבידה לאדם הטוען בשקר שהוא בעל האבידה, ובכך יפסיד המאבד את אבידתו.

ז. לאחר חיוב המצוה

לפנים משורת הדין

"כי הא דאבוה דשמואל אשכח הנך חמרי במדברא ואהדרינהו למרייהו לבתר תריסר ירחי שתא"⁸⁷. "רב יהודה הוה שקיל ואזיל בתריה דמר שמואל בשוקא דבי דיסא. א"ל: מצא כאן ארנקי מהו? אמר ליה: הרי אלו שלו. בא ישראל ונתן בה סימן מהו? א"ל: חייב להחזיר. תרתי?! אמר ליה: לפנים משורת הדין"⁸⁷. "רבי ישמעאל ברבי יוסי הוה קאזיל באורחא. פגע ביה ההוא גברא הוה דרי פתכא דאופי אותבינהו וקא מיתפח. א"ל: דלי לי. אמר ליה: כמה שוין? א"ל: פלגא דזוזא. יהיב ליה פלגא דזוזא ואפקרה" וכו'⁵² [רבי ישמעאל ברבי יוסי פגש אדם שהוביל עצים למכירה והיה צריך שיעזרו לו להעמיס לכתף, וקנה ממנו את חבילת העצים].
למדים ממקורות אלו שלושת כיווני שורת הדין:

1. אבוה דשמואל, אף שכבר יכול היה לשום דמי החמורים, למוכרם ולהניח את הכסף – המשיך לטפל בהם מעבר לזמן שחייב⁸⁸.
2. מעשה דרב יהודה מלמד להשיב חפץ על אף שהבעלים התייאשו ממנו.
3. לעשות כמו שנדרש מכולם אע"פ שפטור – רבי ישמעאל הוא זקן ואינה לפי כבודו, ואעפ"כ קנה מאותו אדם את חבילת העצים, על מנת שלא יעבור בכך שאינו עוזר לו כמצות התורה⁸⁹.

באיסורא אתא לידיה⁹⁰

המוצא אבידה עם סימן לכאורה אינו יכול לזכות בה, אפילו אם לאחר שהגביהה שמע שהבעלים התייאשו, כיון ש"באיסורא הוא דאתא לידיה"²¹. רעק"א הוכיח בדבריו, שדין 'באיסורא אתא לידיה' שייך גם באבידה בלי סימן. מהי הבעייתיות בדין 'באיסורא אתא לידיה'?

תוס'⁹¹: הגמרא⁹² מתלבטת בדין גזלן האם קונה בייאוש מן התורה, ואומרת שלא משמע שמצות "והשיב את הגזלה"⁹³ תפקע כאשר הבעלים מתיאש, כיון שבאיסורא אתא לידיה. אומר על כך תוס', שכן הדבר גם ביחס

⁸⁶ שם ד"ה "בסימני אוכף".

⁸⁷ דף כ"ד:

⁸⁸ דף כ"ד: תוס' ד"ה "לבתר תריסר ירחי".

⁸⁹ וכן כתב תוס' דף כ"ד: ד"ה "לפנים משורת הדין".

⁹⁰ ועי' בהרחבה בנושא זה במאמרו של ר' עמיחי זנ"ד בכרך זה.

⁹¹ בבא קמא דף ס"ו. ד"ה "הכא נמי".

⁹² בבא קמא דף ס"ו.

⁹³ ויקרא ה', כ"ג.

למצות "השב תשיבם"; כיון שנכנסה האבידה לרשותו, גם אם הבעלים מתייאשים – עדיין המצוה עליו (כעין מצוה שבין אדם למקום) להשיב להם את האבידה.

רמב"ן⁷⁰: מאחר שהגביה המוצא את האבידה, נעשה **שומר** של הבעלים וידו כיד הבעלים, וכיון שכך – **אין זה יאוש** אלא כאדם המאבד ממונו בחצרו.

דרישה⁹⁴: התקשו בדברי הרמב"ם בסוגיית 'ספק הינוח', מדוע אף שלא ייגע לכתחילה – אם בכל זאת לקח דבר שאין בו סימן זכה בו. הרב המגיד מסביר, שמדובר במקרה שהמוצא לקח את האבידה ועבר זמן, ולכך מסתבר שבאו הבעלים וראו שנלקחה אבידתם והתייאשו, ולכן לא יועיל להשיבה לשם כיון שלא ישוּבו לחפשה עוד. אך עדיין – הרי החפץ אתא לידי המוצא באיסורא, שכשמצא עדיין לא התייאשו הבעלים, ואיך יכול לזכות לעצמו? מסביר הדרישה: "...דעד כאן לא ס"ל לאביי כשבא לידו קודם יאוש אסור להחזיקו אלא **כשתחילת לקיחתו היתה אדעתא להחזיקו לעצמו** אבל היכא שתחילת הלקיחה בידו היתה על דעת כן להכריזו ולהחזירו לבעליו אלא שטעה בדין... להכי יחזיק לעצמו" – היינו, דין 'באיסורא אתא לידיה' תלוי בכוונת המוצא.

מה עושים באבידה עם סימן שעבר זמן חיוב הטיפול בה?

לכאורה היינו אומרים – 'יהא מונח עד שיבוא אליהו', שהרי אין יאוש על אבידה עם סימן²¹. וכן שמענו מעשה רב, שבבית הרב עמיאל שטרנברג שליט"א יש 'קופת אליהו' עם חפצים שלא נמצאו בעליהם. אך עם זאת, לא מצינו מישהו שקיבל בירושה מהוריו מחסני מציאות המונחות עד שיבוא אליהו, וא"כ משמע שקיים פיתרון אחר.

האגרות משה⁹⁵: האג"מ פוסק, שלאחר שהמוצא הכריז כראוי על דבר מציאת האבידה ולא נמצא המאבד, רשאי הוא לרשום בפנקסו לזיכרון דברים את תיאור סימני האבידה ושוויה (אם החפץ אינו בעל שווי ברור צריך לשומו בפני שלושה אנשים הבקיאים בשומא) ויכול להשתמש בה לצורכו. בפטות נראה שלומד דין זה מהמשנה⁷⁴ האומרת "דבר שאין עושה ואוכל ימכר" – כיון שזוהי עלות ממונית ויש קושי לשמור על החפץ עד שיבוא אליהו, רשאי למוכרו.

עתה ייצא, שהמוצא מוחזק בוודאי בדמי האבידה, ואם המאבד מביא סימנים – הריהו מוציאה ממנו כדין 'המוציא מחברו עליו הראיה'.

ח. תמצות המאמר

א. הגדרת 'מציאה' לכאורה היא חפץ בעל ערך העומד ללא השגחת הבעלים. אמנם ישנן שתי הסתייגויות מהגדרה זו; האחת היא במציאות שהחפץ בוודאי הופקר וללא זיקה לשום בעלים, והשניה היא מציאות של הינוח – שניכר שאף כי הבעלים אינו שם, בוודאי יודע הוא היכן ממונו ואינו נצרך לשום עזרה להשיבו לרשותו. מציאויות שאינן בכלל הסתייגויות אלה נכנסות בתורת אבידה.

ב. התורה מצווה שני ציוויים תחת שם 'השבת אבידה': האחד – הפשט, על חפץ השייך לישראל ושלם מצד עצמו אלא שבעליו אינו יודע היכן הוא, והמצוה היא להשיבו לרשותו. השני – להציל ממון החבר מהפסד, כגון אבידת קרקע. שני הציוויים מורים על כיוון אחד: לסייע לחבר. סימן לדבר – סמיכות הפרשיות של השא"ב ופריקה וטעינה בחמור.

ג. בפרקנו מובאים מספר מקרים העומדים על גבולות ההגדרה של השא"ב שהבאנו בסעי' א', ומתוכם אפשר ללמוד על המגמה בציווי התורה. בכיוון אחד נמצאות סוגיות 'יאוש' ו'אבידה מדעת'. לכאורה אלו מקרים

⁹⁴ על הטור סי' ר"ס סוף ס"ק י"א, וכן בסמ"ע שם ס"ק מ"ב.

⁹⁵ חו"מ ח"ב סי' מ"ה אות ד'.

שנוטים להפקר. אמנם יתכן שבעליהם לא כואב את חסרונם, אך במצב כזה בוודאי שאין מצוה, ויש דיון האם יש מצב אמצעי או שמאחר ואין מצוה בעצם הם לא ישובו לבעליהם וממילא אפשר לזכות בהם. כיוון נוסף הוא סוגיית 'ספק הינוח'. הר"ן משייך סוגיה זו להגדרת המצוה, התוס' משייך הסוגיה לפרטי המצוה (אופן קיומה), והרמב"ם מגדירה כדין הינוח שאינו בתורת אבידה.

ד. בהגדרת החלות של מצוות "השב תשיבם" ו"לא תוכל להתעלם" אפשר להראות שני כיוונים: כיוון אחד – שהן מצוות משלימות, היינו הרואה אבידת ישראל מצווה לא להתעלם ולעיין בדינה ולפעול להשבתה בדרך הטובה ביותר; במידה והדרך הטובה היא לקחת ולהכריז – כשמגביה מתחייב ב"השב תשיבם" ונעשה שומר אבידה. כיוון שני – שהן מצוות חופפות, היינו בשתייהן מחויבים מרגע הראייה ועד רגע ההשבה. הראשונים שהזכרנו במאמר לא הכריעו באופן מוחלט כאחד הכיוונים, אלא חילקו ודנו בכל מצוה לגופה מהו זמן חלותה.

ה. בהגדרת רמת הבעלות של המאבד על האבידה. לכאורה נחלקו המאירי, הרמב"ם והריטב"א בהגדרת הבעלות קודם למצוה: דעת המאירי לכיוון אחד, שאין למאבד שום שייכות לחפץ כיון שאינו ברשותו. דעת הריטב"א לכיוון שני, שהמאבד יכול להקנות את החפץ לחברו אף אם אינו ברשותו. עצם זה שהחפץ אינו ברשותו לא גרע כלום מבעלותו. עכ"פ ברור, שמאחר וחיידשה התורה מצות השא"ב, התחדשה רמת בעלות המאבד בחפץ.

בהגדרת רמת הבעלות של המוצא על המציאה. אפשר להגדיר שני כיוונים: האחד – המוצא מצווה לפעול באבידה פעולות שיועילו להשבת האבידה לבעלים. השני – מותר למוצא לקחת את האבידה לרשותו, והוא מצווה לפעול להשיבה. לכיוון הראשון ראינו את הציווי "לא תוכל להתעלם" (ללא קשר לרצון האישי של המוצא בחפץ), את דברי רב ספרא⁸⁰ "וכי אדם עושה טובה לעצמו בממון שאינו של", שוודאי שמגמת המצוה אינה טובת המוצא, וכן את פסק הר"ן (שלכאורה נראה כי אין חולק עליו עקרונית) בסוגיית 'ספק הינוח', שאין לגעת בחפץ כשאינך משפר את הסיכויים שישבו לבעליו. מאידך – ראינו שבפועל יכול המוצא למכור את האבידה בנסיבות מסוימות, מה שמבטא מאוד את רמת בעלותו, וכן לשיטת התוס' הוא יכול להשתמש באבידה לצורכו בלבד כשהשימוש לא גורע את החפץ, ולבסוף את דברי האג"מ, שמאחר ואמרנו שהמוצא יכול למכור את החפץ או להשתמש בו לעצמו ולרשום בפנקסו – נחזור ונאמר שהוא מוחזק באבידה, והמאבד נדרש להביא סימן כראיה שהחפץ שלו על מנת שישבו אליו. כלומר, המוצא הוא בעל האבידה לפחות לאחר ההכרזה, אם כי יש לו מצוה חיצונית להכריז ולפרסם דבר המציאה, והוא בעל חוב למאבד אלמוני שאם יביא ראיה יגבה את חובו.

ו. בפרטי המצוה. התורה לימדה מה בתורת אבידה, ומה אנו מצוים להשיב, והגדרת החיוב: לא להתעלם מן האבידה ולקחתה ולהשיבה, עם הסתייגויות – מחד, כאשר אינה לפי כבודו או שהדבר סותר מצוה אחרת, ומאידך, כשיהיה לו חסרון ממון בעצמו אם יפעל להשבת האבידה. וכן בפרטי הטיפול באבידה, שאדם רשאי לדרוש תשלום מבעל האבידה כפי מה שהפסיד, שמותר למוכרה על מנת לא לאבד את הקרן, שיש להכריז ולהתאמץ להשיב, עד כמה להקפיד בחקירת הטוען בעלות על האבידה ומה כשיש לנו עליו מידע קודם, וכן שהמוצא לא יעכב ברשותו שום רווח מהאבידה.

ז. ממעשי התנאים והאמוראים בסוגיה נלמדות שלוש דרכים לפעול לפני משורת הדין בהשא"ב. תוך עיון בדין האם אפשר לזכות במציאה לאחר שלא נמצאו בעליה מובא דין 'באיסורא אתא לידיה', בו מנינו שלושה כיוונים להגדרת החיוב: תוס' הגדיר שהמצוה לא פוקעת ומחמתה המוצא חייב להשיב האבידה. הרמב"ן אמר שאמנם המצוה פוקעת, אך נותר החיוב של שומר אבידה, שמחמתו ממון המאבד ברשות המוצא והוא מחויב לשמור עליו עד שישבו לרשות בעליו. והדרישה שהגדיר 'איסורא', היינו שאם המוצא הגביה האבידה מתוך כוונה להשיבה אף שטעה אין זה נחשב שהאבידה באה לידי 'באיסורא כגזלן, ויכול לזכות בה.

בדין מה יהא על מציאה שלא נמצאו בעליה – לפנים משורת הדין ואולי אף לכתחילה ראוי לשומרה עד שיבוא אליהו, בתנאי שאינה גורמת הפסד לשומר. והאג"מ מתיר למכור החפץ לאחר שהכריז או אף להשתמש בו, ובלבד שירשום בפנקסו דבר האבידה, שוויה וסימניה, ואם יבוא המאבד ויתבע את ממונו – ישיב לו דמיה.

ט. לסיכום

ניסינו לעיין בשורש המצוה – מהי מגמת הציווי בהשבת אבידה. לכאורה זהו דין פשוט, אך יש בו מורכבות מצד הפנים הרבות שבאו לידי ביטוי בפרטי ההלכות שגילו על השייכות הממונית של המאבד והמוצא למציאה, כפי שראינו לעיל.

נקדים ונעיין בהלכה במקרה של המוצא אבידה קודם לחיוב השבת אבידה. נזכיר שראינו לעיל⁹⁶ את דעות הראשונים השונות לגבי רמת בעלות המאבד על האבידה, והמשמעות שמעיקרא האבידה היא הפקר גמור, לפי כיוון אחד, או רכוש המאבד, לפי כיוון שני.

עוד יש לומר, שקודם המצוה, אילו היה המוצא משיב מדעתו את האבידה למאבד – בוודאי היה יכול לתבוע שכר טרחתו, כדין "היורד לתוך שדה חבירו... בשדה העשויה ליטע"⁹⁷, או מדין 'נהנה', שגרם לו הנאה, או מדין פועל ממש. באבידה היינו אומרים אף יותר מזה, שכיון שהנכס היה הולך לאבדון אלמלא הצילו המוצא – לא יכול המאבד לטעון שהיה "מסתדר" בלעדי המוצא⁹⁸. וסברא זו נשמעת מדברי הרא"ש בסוגיית 'שומר אבידה'⁹⁹, שאומר שאין מצות השא"ב לאדם שיפסיד ממונו אם ילך להשיב את האבידה, כפי שלמדנו "אפס כי לא יהיה בך אביון" – שלך קודם לשל כל אדם⁸⁴. ואע"פ שבטלה המצוה – יש למוצא שייכות בחפץ, ואם יש שם ביי"ד יכול להתנות ולקבל כל מה שהפסיד. ואף אם טעה הבי"ד וקצץ לו יותר מן המגיע לו – ייטול כפי שקצצו לו (מה שבטל בעלמא, מכח תקנת חכמים¹⁰⁰). ונסביר סברת הרא"ש, שכיון שהציל האבידה במקום שלא היה לבעלים אדם אחר שיציל ממונו באותו מקום ובאותו זמן – בוודאי התרצה הבעלים לשלם.

מתוך הערה על מצות השא"ב ניתן לראות נקודות נוספות במציאות הקודמת למצוה. הגמרא¹⁰¹ מלמדת בדיני שומר שכר החייב בגניבה ואבידה, שאבידה קרובה לפשיעה. נוכל לומר א"כ, שכל אבידה מבחינה מסוימת היא מדעת ונובעת מרשלנות של המאבד, ומדוע התורה מצווה להציל ממון של אדם שאינו שומר על נכסיו? הרמב"ם⁸¹, שהזכרנו דבריו לעיל¹⁰², מסביר שניחא לו למוצא להחזיר האבידה, שאם יאבדו לו חפצים – יחזירו לו. וכן בספר החינוך¹⁰³ מסביר, שכיון שהשכחה מצויה – נוח לאדם שבהמותיו וכליו יישמרו בכל מקום שהם. בין חיובי הממון עליהם אנו מצווים בתורה ישנם שני סוגים: האחד – מצוה **לתת**, כגון צדקה וכדו'. בעיני ביי"ד, גם ממון שצריך להינתן לצדקה – כל זמן שלא ניתן – הוא ממון הנותן (למרות שלעתים כופים אותו לתת

⁹⁶ עי' לעיל פרק ה' בבירור מעמדה הממוני של האבידה.

⁹⁷ דף ק"א.

⁹⁸ שהרי מציאת אבידה אינה תלויה רק בטרחת החיפוש, כדברי הגמרא (סנהדרין דף צ"ז): "ג' באין בהיסח הדעת, אלו הן... מציאה".

⁹⁹ פרק שני סי' כ"ד.

¹⁰⁰ שם סי' כ"ח.

¹⁰¹ עי' דף צ"ד:

¹⁰² סוף פרק ה'.

¹⁰³ מצוה תקל"ח.

כשמסר¹⁰⁴). והשני – מצוה להחזיר ממון למי שהוא שייך לו, כגון "והשיב את הגזלה אשר גזל"⁹³ ופריעת בעל חוב מצוה.

עתה נבוא לעיין בדין אבידה – האם מצות התורה היא לתת את האבידה למאבד על אף שהפסידה, או שהמצוה היא להחזיר את האבידה כממון שאינו של המוצא אך ברשותו.

נראה כי אפשר לומר, שהמציאות של האבידה יצרה שותפות אינטרסים בין המוצא לבין המאבד בעת המציאה, שהרי המאבד, שהוא בעל האבידה, כיון שממונו עומד להתכלות – הוא נוח להתרצות להיכנס לשותפות על מנת להציל מה שאפשר, וכן המוצא, הוא בעל היכולת להציל את האבידה מהפסד, אף שההצלה תדרוש עמל מועט מערך המציאה – ישמח אם יוכל לזכות בה, ובנוסף לכך (כדברי הרמב"ם) יודע הוא שגם הוא מאבד לעתים את חפציו, וגם הוא ישמח שישבו לו.

על מציאות זו ציוותה התורה את המוצא –

מחד – היכנס ל'שותפות', אל תתעלם מחסרון הממון של חברך, השב לו אותו ממידת חסידות¹⁰⁵. מצד זה, המצוה היא כעין לתת, ומצד זה גם מצוה למחול על גביית שכר עבור עצם טרחת ההשבה.

מאידך – התורה מאפשרת למוצא "להחזיק" בחפץ, כפי שראינו שיש לו מידה מסוימת של קניין בחפץ וסיכויים מסוימים לזכות בו. מצד זה, המצוה היא כעין להחזיר, ולכן ודאי שזכותו לעכב דמי האבידה אצלו כנגד המלאכה שבטל ממנה.

ישנה תקנת חכמים כעין הלכה זו בקניין מעות: "...סבר לה כרבי יוחנן דאמר: דבר תורה מעות קונות, ומפני מה אמרו משיכה קונה, גזירה שמא יאמר לו נשרפו חטיף בעלייה"¹⁰⁶. גוף התקנה הוא, שמחמת החשש שמא ראובן יקנה דבר אצל שמעון וישלם לו מעותיו וישאיר הסחורה בבית שמעון, וכשתבוא שריפה לא יחוש שמעון להציל סחורת ראובן – לכך הפקיעו הקניין של ראובן ואפשרו לשמעון לחזור בו (אם מקבל על עצמו קללת "מי שפרע" וכו'¹⁰⁷), ועיי' כך יצרו כעין אינטרס משותף של שניהם בחפץ.

סימן להסבר זה ניתן לראות בדין "זקן ואינה לפי כבודו"¹⁴, שהתורה פוטרנו ממצות השא"ב. לכאורה זהו פטור מיוחד¹⁰⁸, שכן אפילו אם אינו עושה מעשה כזה בפני רבים להצלת ממונו¹⁰⁹ – עדיין תימה מדוע לא יתגבר ויעשה מעשה חסד? וכי יש פחיתות בעשיית המצוות?! לכך אפשר לכאורה לתרץ ע"פ דרכנו, שכיון שהציווי מבוסס על שותפות האינטרסים, אם הזקן לא היה עושה מעשה זה בשביל ממונו – מעיקרא אינו נכנס ל'שותפות' זו, וממילא מצות התורה לא חלה עליו.

ועוד סימן לדבר – כפי שמצינו בגמרא¹¹⁰, שרב ספרא פירק שותפות בעדים, ורבה בר רב הונא אמר שהיה חיוב לחלוק בפני ב"ד כמו שומר אבידה, – והדבר מראה שיש צד של שותפות למוצא ולמאבד.

לסיכום: נראה שבמצות השא"ב – נוסף לדרך החסידות בגמילות חסד עם המאבד – ישנו צד של תיקון חברתי, היינו התערבות במציאות באופן המיטיב לשני הצדדים, בדרך לתיקון עולם במלכות ש-די.

¹⁰⁴ תוס' בבא בתרא דף ח': ד"ה "אכפיה לרב נתן".

¹⁰⁵ עיי' לעיל פרק ה' בהגדרת המאירי את מעמדה הממוני של האבידה.

¹⁰⁶ דף מ"ו:

¹⁰⁷ דף מ"ז:

¹⁰⁸ תוס' (דף כ"ה: ד"ה "ואם נטל לא יחזיר") פוסק שמצות השבת אבידה אינה חלה כלל על זקן, ולא כאונס משום שגדול כבוד הבריות. אמנם החולקים עליו יוכלו להסביר הדין משום "אבדתו קודמת" (דף ל"ג).

¹⁰⁹ דף ל': – "אמר רבא: כל שבשלו מחזיר בשל חבירו נמי מחזיר".

¹¹⁰ דף ל"א: